

Jaakkola Linda

Yrittäjyyskasvatus opetussuunnitelmissa varhaiskasvatuksesta esi- ja alkuopetukseen

Kasvatustieteen, erityisesti varhaiskasvatus, kandidaatintyö

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Varhaiskasvatuksen koulutus

13.04.2019

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Yrittäjyyskasvatus opetussuunnitelmissa varhaiskasvatuksesta esi- ja alkuopetukseen (Linda Jaakkola)

Kasvatustieteen, erityisesti varhaiskasvatus, 34 sivua
huhtikuu 2019

Tämän tutkimuksen tavoitteena on luoda katsaus yrittäjyyskasvatus käsitteen määrittelyyn kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin. Tutkimusaineistoon perehtymällä selvitän, miten yrittäjyyskasvatus ilmenee oppimissuunnitelmissa varhaiskasvatuksesta esi- ja alkuopetukseen. Käsitteen määrittely kirjallisuuden pohjalta mahdollistaa opetussuunnitelmien tarkastelun. Tutkielmassani määrittelen ensin yrittäjyyskasvatuksen käsitteet, yrittäjyys ja kasvatus. Tarkastelen tutkielmassa yrittäjyyskasvatuksen määritelmän kautta sitä, miten yrittäjyyskasvatus ilmenee pedagogisissa normatiivisissa asiakirjoissa, varhaiskasvatussuunnitelmassa, esiopetussuunnitelmassa sekä peruskoulun opetussuunnitelmassa 1-2 vuosiluokilla. Käsittelen myös kasvatuksen ja koulutuksen sekä opettajien roolia yrityskasvatuksen edistämisen näkökulmasta. Loppussa pohdin sitä, käsitetäänkö yrittäjyyskasvatus samoin varhaiskasvatuksessa ja esi- ja alkuopetuksessa. Tutkielmani olen rajannut esi- ja alkuopetusikäisiin, sillä tutkin erityisesti yrittäjyyskasvatuksen jatkumoa.

Yrittäjyyskasvatus määritellään tutkielmassa käsitteiden avulla kasvatuksen ja koulutuksen näkökulmasta. Erittelen myös tavoitteita, asenteita ja arvoja, jotka luovat yrittäjyyskasvatukselle edellytykset. Yrittäjyyskasvatus mielletään osaksi laaja-alaista osaamista ja oppimisalueita opetussuunnitelmissa, joten tarkastelen yrittäjyyttä myös laaja-alaisenosaamisen alueena. Yrittäjyyskasvatus on elinikäistä oppimista ja sen vuoksi se kattaa opetussuunnitelmissamme varhaiskasvatuksesta aina toisen asteen koulutukseen asti. Tutkin erityisesti sitä, onko yrittäjyys linjattu opetussuunnitelmiin niin, että sen jatkuvuus voidaan taata tavoitteellisesti.

Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen määrittely osoittautui monitahoiseksi. Kasvatuksen ja koulutuksen näkökulmasta yrittäjämäisen asenteen edistäminen ja yrittäjyyskasvatus pitää sisällään sisäistä yrittäjyyttä. Toisessa tapauksessa puhutaan yrittäjämäisestä toiminnasta, jossa ulkoinen ja sisäinen yrittäjyys katsotaan muodostavan toisiaan täydentävän elinikäisen jatkumon. Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteeksi liitetään usein virheellisesti kuuluvan aina taloudellinen hyöty. Kirjallisessa aineistossa käsite miellettiin arvoiksi, asenteiksi ja toimintatavoiksi. Yrittäjyyskasvatuksen päätavoitteiden on näiden asenteiden välittäminen.

Eri käsitykset yrittäjyydestä ja sen sisältöalueista opettajien keskuudessa aiheuttavat haasteita yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden saavuttamisessa. Opetussuunnitelmat antavat raamit opetukselle, eikä yrittäjyyden määritelmää ole sisällytetty siihen. Sen vuoksi täydentävinä asiakirjoina Opetus- ja kulttuuriministeriö on linjannut Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivoja ja tavoitteita, joiden tarkoitus on tasata eroja yrittäjyyskasvatuksen sisältöalueiden ymmärtämisessä.

Avainsanat: yrittäjyys, kasvatus, yrittäjyyskasvatus, varhaiskasvatus, esi- ja alkuopetus, laaja-alainen osaaminen

Sisältö

1	Johdanto.....	4
2	Teoreettinen tausta, tavoitteet ja tutkimuskysymys.....	5
3	Keskeiset käsitteet.....	7
3.1	Yrittäjyys	7
3.2	Kasvatus	9
4	Mitä on yrittäjyyskasvatus?	10
5	Yrittäjyyskasvatus osana tavoitteellista, pedagogista toimintaa.....	14
5.1	Yrittäjyyskasvatus varhaiskasvatussuunnitelmassa	14
5.2	Yrittäjyyskasvatus esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa	17
5.3	Yrittäjyyskasvatus peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa 1-2 vuosiluokilla	19
6	Kasvatus ja opetus, yrittäjämäisen asenteen mahdollistaja.....	22
6.1	Yrittäjyyskasvatus elinikäistä oppimista tukemassa	24
6.2	Kasvattajan rooli yrittävän asenteen välittäjänä	25
7	Johtopäätökset ja pohdinta	27
	Lähteet.....	31

1 Johdanto

Yrittäjyyskasvatus on alkanut saada tilaa 2000-luvun alusta alkaen voimistuen niin, että se onkin noussut ajankohtaisuudellaan osaksi yhteiskunnassa käytävää tärkeää kasvatustietoa. Aiemmin yritysikasvatus oli pinnalla erityisesti 1990-luvun laman jälkeen ja yhteiskunnan vallalla oleva tilanne nosti yritysikasvatuksen koulun opetussuunnitelmaan. Tällä hetkellä koulutus, etenkin varhaiskasvatus on murroksessa. Viimeaikaiset muutokset, kuten varhaiskasvatuksen siirtyminen sosiaali- ja terveystieteiden osastolta opetus- ja kulttuuriministeriöön sekä lakimuutokset näkyvät uusimmassa varhaiskasvatussuunnitelmassa sekä muissa opetussuunnitelmissa.

Opetussuunnitelmat heijastavat käsitystä yhteiskunnassamme vallalla olevista arvoista ja asenteista. Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen toiminnan tärkeyttä osana kasvatusta ja sivistystä painotetaan enenevässä määrin yhteiskunnassamme. Opetus- ja kulttuuriministeriö on linjannut Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivoja (2009), josta on tehty syventävät Yrittäjyyslinjaukset (2017) vastaamaan paremmin tämän päivän työelämään ja siten yrittäjyyskasvatusta. Linjaukset on osoitettu varhaiskasvatuksesta aina korkeakouluun asti. Linjauksissa korostetaan etenkin myönteisiä asenteita, yrittäjyyden perustietoja ja taitoja yhdistäen ne yrittäjämäiseen toimintatapaan.

Tutkielmani aiheena on yrittäjyyskasvatuksen ilmeneminen opetussuunnitelmissa varhaiskasvatuksesta esi- ja alkuopetukseen. Tarkastelen käsitettä yrittäjyyskasvatus, aiempien tutkimusten ja kirjallisuuden kautta. Tutkielmani sain idean käytännön harjoitteluiden kautta päiväkodissa sekä esi- ja alkuopetuksessa. Yrittäjyyskasvatus näkyi toiminnassa, mutta se ei ollut välttämättä tavoitteellista ja tiedostettua. Lisäksi koulu- ja päiväkotiympäristössä käsitettä käytettiin eri tavoin. Opetussuunnitelmaan termi yrittäjyys on linjattu osaksi yrittäjyyden ja työelämän laaja-alaista oppiainetta ja ilmenee toisin kuin Varhaiskasvatussuunnitelmassa. Varhaiskasvatuksessa yrittäjyyskasvatuksen elementtejä on sisällytetty laaja-alaiseen oppimiskokonaisuuteen.

Mielenkiintoni kohdistui yrittäjyyskasvatukseen myös ajankohtaisuuden vuoksi ja siitä on vähän tutkittua tietoa etenkin varhaiskasvatuksen näkökulmasta. On tärkeää, että termi yrittäjyyskasvatus käsitetään samoin jo varhain lapsen koulutuspolulla. Yrittäjyys ja yrittäjämäinen toiminta nähdään osallistuvana kansalaisuutena sekä osana kunnollisen kansalaisen määritelmää. Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on sen integroiminen muihin kouluaineisiin niin, että se nivoutuisi yhdeksi kokonaisuudeksi ja osaksi koulujen toimintakulttuuria. (Ristimäki, 2004, 11)

2 Teoreettinen tausta, tavoitteet ja tutkimuskysymys

Keskityn tutkielmassani selvittämään, miten yrittäjyyskasvatus määritellään kirjallisuudessa ja miten se ilmenee varhaiskasvatuksen sekä esi- ja alkuopetuksen kontekstissa opetussuunnitelmia tarkastellen. Tutkimuskysymyksiksi muotoutuikin seuraavat: *Mitä yrittäjyyskasvatus on? Miten yrittäjyyskasvatus ilmenee opetussuunnitelmissa varhaiskasvatuksesta esi- ja alkuopetukseen?* Tutkimusaineistoksi valikoitui tieteellistä kirjallisuutta, väitöskirjoja sekä normatiivisia opetussuunnitelmia. Tutkielmani aineisto koostuu pääosin suomenkielisestä kirjallisuudesta, sillä sen avulla tutkielmani vastaa suomalaista kasvatusta ja opetussuunnitelmia. Kansainvälisiä lähteitä olen käyttänyt, jotta saan tutkielmaani lisää luotettavuutta ja yleistettävyyttä. Kansainvälisiä lähteitä hakiessa olen käyttänyt hakusanoina entrepreneurship education, education, development, intrapreneurship ja early childhood education. Suomen kielessä käsitteelle yrittäjyys ei ole synonyymejä, toisin kuin englannin kielessä. Development-termi nähdään koko eliniän jatkuvana toimintana toisin kuin education, jolla viitataan opetukseen ja koulutukseen. Suomen kielessä yrittäjyys-termi pitää sisällään nämä molemmat toiminnat. Yrittäjyyskurskien yrittäjyys terminä on training, luonteva kuvaamaan lyhyt kestoista kurssitoimintaa. (Ristimäki, 2001, 8.). Keskityn kandidaatin työssäni kasvatuksen ja koulutuksen näkökulmasta yrittäjyyskasvatuksen ilmenemiseen, jolloin development ja education ovat kansainvälisiä lähteitä etsiessä keskeisiä käsitteitä.

Tutkielmassani keskityn selvittämään mitä elementtejä yrittäjyyskasvatus sisältää ja miten ne on kirjattu eri ikäisten lasten opetussuunnitelmiin. Tutkimuskysymykseni muotoutui tutkimalla laajasti aineistoa ja sieltä nousseita kysymyksiä. Koen, että yrittäjyyskasvatus on jäänyt taka-alalle osana kasvatust keskusteluita. Vaikka termistöä käytetään varhaiskasvatuksessa osana toiminnan suunnittelua, mielestäni näitä ei hahmoteta osaksi yrittäjyyskasvatusta, toisinkuin peruskoulussa. Yrittäjyyskasvatuksen taidot ovat arkielämän taitoja ja luovat pohjaa jo varhain lapsen tulevaisuudelle ja kehittyville taidoille. Yrittäjyyskasvatuksen päämääränä on auttaa lasta tiedostamaan omat vahvuudet ja käyttämään niitä. Yrittäjyyskasvatuksesta on vähän saatavilla tutkittua tietoa, etenkin varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Koen etenkin varhaiskasvatuksen näkökulman tärkeäksi, sillä arvot ja lapsen kehityksen varhainen tukeminen luo pohjan myöhemmälle kehitykselle tulevaisuudessa ja takaa jatkumon peruskouluun siirryttäessä.

Käytän tutkimuksessani laadullista tutkimusotetta, jossa tutkimusmetodina on kirjallisuuskatsaus. Lähestyn kirjallisuuskatsausta kuvailevasta näkökulmasta. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus mahdollistaa laajan ja ajankohtaisen kuvan tutkittavasta aiheesta (Salminen, 2011, 7). Sen

avulla saan kattavan yleiskatsauksen siitä, millä tavoin yrittäjyyskasvatus määritellään kirjallisuudessa sekä miten se on kirjattu opetussuunnitelmiin.

Tutkimussuunnitelma piti sisällään tiettyjen käsitteiden määrittelyn sekä asiakokonaisuudet, mutta aineistoa kerätessä huomasin, että avoin tutkimussuunnitelma antaa mahdollisuuden laajempaan näkökulmaan. Tämä mahdollisti myös tutkielman aiheiden nivoutumisen luontevaksi kokonaisuudeksi. (Eskola & Suoranta, 1998, 16). Tarkat lähdemerkinnät tukevat tutkielmani toistettavuutta, joka on yksi luonteenomainen piirre tieteelliselle tiedolle. (Metsämuuronen, 2006, 23).

Aineistoa kerätessäni laajensin hakusanoja ja erittelin yrittäjyyskasvatusta tarkemmin sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen. Tämä mahdollisti mahdollisimman tarkan määritelmän tutkielmassani käyttämäni sanaan yrittäjyyskasvatus. Käsitteet kasvatus sekä yrittäjyys sisäisenä ja ulkoisena yrittäjyytenä täytyy avata, jotta voin tutkielmassani tarkastella niitä laajemmin. Aineistoon tutustuessani huomasin pian, että yrittäjyyskasvatus on sisällytetty osaksi laaja-alaista osaamista. Jouduin laajentamaan käsitteitä ja tarkastelemaan varhaiskasvatussuunnitelmaa sekä esiopetuksen perusteiden opetussuunnitelmaa niiden kautta yrittäjyyden tavoitteellisuuden näkökulmasta. Yrittäjyyskasvatuksen määritelmän ja peruskoulun opetussuunnitelman 1-2 vuosiluokkien yrittäjyyden ja työelämän osa-alueihin peilaten yrittäjyyskasvatuksen tarkastelu onnistui myös esiopetussuunnitelman perusteista ja varhaiskasvatussuunnitelmasta.

3 Keskeiset käsitteet

Aloitin yrittäjyyskasvatuksen määrittelyn termistä yrittäjyys. Käsitteen määrittely on tärkeää, jotta yrittäjyyskasvatuksen käyttöteorian muodostaminen on mahdollista (Ristimäki, 2001, 11). Yrittäjyyskasvatus pitää sisällään kaksi käsitettä, yrittäjyyden ja kasvatuksen, jonka vuoksi ne on tärkeä määritellä. Yrittäjyyskasvatus liittyy käsitteiden yrittäjyys, sisäinen yrittäjyys ja ulkoinen yrittäjyys kanssa, joten tarkan määritelmän vuoksi avaan nämä käsitteet. Keskityn tutkielmassani yrittäjyyskasvatukseen, jossa painottuu sisäinen yrittäjyys.

3.1 Yrittäjyys

Yrittäjyys on tapoja suhtautua, ajatella ja toimia yrittäjämäisesti. Yrittäjyys näkyy omien sekä yhteisön vahvuuksien tunnistamisena, jossa tavoitteellinen toiminta ja itsensä johtaminen voidaan nähdä yrittäjyyden keskiössä. (Koiranen & Peltonen, 1995, 9).

Se voi kanavoitua sisäisenä yrittäjyytenä tai ulkoisena yrittäjyytenä. Yrittäjyys voidaan jakaa tavoitteiden avulla kahteen toimintaan, joiden tarkoitus on täydentää toisiaan. Ensimmäisessä tavoitteessa yrittäjämäinen toiminta nähdään funktionaalisen eli sisäisenä yrittäjyytenä työntekijälle ja työntekijälle välttämättömänä. Toinen tavoite on ulkoisen yrittäjyyden eli indikatiivisen yrittäjyyden ilmeneminen. (Casson, 1982, 22, Ristimäki, 2004, 24).

Sisäinen yrittäjyys pitää sisällään tiedon, taidon ja asenteiden edistämistä, jotka tukevat kehitystä itseohjautuvaksi kansalaiseksi. Se voidaan käsittää yrittäjämäisenä toimintana, joka ilmenee toisen alaisuudessa toimimisena. Yritteliäiksi kasvattamisessa painotetaan opetusmenetelmiä, niitä kulttuurillisia konteksteja missä se tapahtuu. (Koiranen & Peltonen, 1995, 37). Sisäinen eli funktionaalinen yrittäjyys on sisällytetty opetussuunnitelmissa yrittäjyyskasvatuksen tavoitteisiin (Ristimäki, 2004, 24).

Sisäisen yrittäjyyden määritelmä varhaiskasvatuksessa käsittää lapsen yrittelijäisyyden ja sen ilmenemisen. Nämä ominaisuudet näkyvät lapsen toiminnassa rohkeutena, luovana ja omaaloitteisena toimintana. Lapsi pystyy toimimaan muiden kanssa yhteistyössä ja arvostaa omaa osaamistaan sekä itseään (Kalajo, S. et al. 1998, 64).

Yrittäjyys sisältää myös termin ulkoinen yrittäjyys. Indikatiivinen yrittäjyys eli ulkoinen yrittäjyys määritellään ulkoisten tunnusmerkkien mukaan. Näitä ovat toimiminen yrittäjän amma-

tissa, status, suhteet muihin osapuoliin ja yhteiskunnallinen asema. (Casson, 1982, 22). Ulkoisella yrittäjyyden ilmenemisellä on merkittävä rooli kasvatustoiminnassa, sillä se rakentuu sisäisen yrittäjyyden kautta. Ulkoinen yrittäjyys muodostuu yksilön identiteetin kautta ominaisuuksista, asenteista ja motivaatiosta, joka antaa perustan aikomuksille aloittaa yritystoiminta. (Ristimäki, 2001, 50)

Ulkoinen yrittäjyys ei ole täten yhteydessä suoraan yrittäjyyskasvatukseen vaan se on yrittäjyyden ilmenemismuoto ja sen vuoksi osa yrittäjyyskasvatusta. Yrittäjyys nähdään tällöin ammatinvalinnallisena vaihtoehtona, jossa yrittäjä toimii omassa oimutuksessa olevassa yrityksessä. (Ristimäki, 2004, 24-26). Yrittäjyyteen tarvitaan halua, kykyä ja uskallusta (Koiranen & Pohjansaari 1994, 17).

Ristimäen (2001, 17) mukaan yrittäjyyskasvatuksen painopiste tulee olla sisäisessä yrittäjyydessä, sillä vain se nähdään eliniän kestäväenä, kehittyvänä prosessina. Ulkoisen yrittäjyyden ilmeneminen yleissivistävän koulutuksen aikana on melkein mahdotonta.

Suomalaisessa kontekstissa puhuttaessa yrittäjyys on kokonaisvaltainen tapa suhtautua työhön. Tällöin korostuu oma-aloitteinen työote, joustavuus, vastuunottaminen ja luovuus. (Koiranen & Pohjansaari, 1994, 33). Opetus- ja kulttuuriministeriö on linjannut yrittäjyyden ja yrittäjämäisen toiminnan pitävän sisällään luovuutta, innovaatiokykyä, vastuullisuutta ja riskienhallintaa. Yrittäjyysvalmiuksien merkitys korostuu työelämän muutoksessa, joten kyky suunnitella, asettaa tavoitteita ja johtaa toimintaa ovat tärkeitä ominaisuuksia. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2017).

3.2 Kasvatus

Määrittelen kasvatuksen koulutuksen ja sivistyksen näkökulmasta, yhdistäen siihen myös yrittäjyyskasvatuksen ulottuvuutta.

Kasvatus on tarkoituksenmukaista toimintaa, jonka päämääränä on vaikuttaa kasvatettavan kasvatukseen ja sitä kautta yhteiskunnan sivistykseen (Siljander, 2014, 28). Tutkielmani kontekstissa on esi- ja alkuopetusikäisten lasten kasvatukseen vaikuttaminen. Päämääräsuuntautuneen kasvatuksen voidaan määrittää olevan pedagoginen prosessi. Onnistuakseen se vaatii kasvattajalta pedagogista näkökulmaa ja osaamista vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa kasvatettavan, tässä kontekstissa esi- ja alkuopetusikäisen lapsen kanssa. (Siljander, 2014, 29).

Kasvatusprosessiin liittyy etenkin koulutuksen näkökulmasta sivistys. Koulutusjärjestelmämme tavoitteena on sivistää yksilöt osaksi yhteiskuntaamme. Sivistyksen kautta yksilö kehittää itseään ja sitä kautta yhteiskuntaamme. (Siljander, 2014, 34). Tutkielmassa painottuu erityisesti kasvatuksen merkitys yksilön omaan toimintaan niin, että hänestä voi kehittyä itsenäinen toimija sivistettävyyden kautta.

Kasvatus on toimintaa, joka saa aikaan muutoksia käyttäytymisessä. Kasvatus mahdollistaa oppimisen ja kasvattajan tehtävänä on luoda otollinen ympäristö sille. Käytännössä kasvatus painottaa yksilön kykyä toimia yhteisön jäsenenä, joka tukee yhteisöllisyyden säilymistä. Yrittäjyyskasvatuksessa pääpaino on yhteisöllisyyden ohella yksilöllisten taitojen kehittämisessä. (Koiranen & Peltonen, 1995, 11-13).

4 Mitä on yrittäjyyskasvatus?

Yrittäjyyskasvatus ei ole käsitteenä uusi, vaan se on ollut käytössä vuodesta 1987. Valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteisiin se kirjattiin 1994, jolloin koulujärjestelmän rooliksi katsottiin yrittäjyyden edistäminen koulutuksen ja kasvatuksen keinoin. (Ristimäki, 2004, 11). Käsite lähti viriämään alkujaan taloudellisen yrittelijäisyyden näkökulmasta, mutta siihen katsottiin liittyvän vahvasti yhteisen hyvän edistäminen ja toimeliaisuus (Ikonen, 2007, 45). Suomi on erityisesti edistänyt laajasti yrittäjyyskasvatuksen valtavirtaistumisesta kaikilla koulutustasoilla. Prosessia on tukeneet esimerkiksi EU ja Opetusministeriö. (Ikävalko, Ruskovaara & Seikkula-Leino, 2008, 1)

Yrittävään asenteeseen nähdään vaikuttavan kasvatus ja opetus suuremmissa määrin kuin synnynäiset ominaisuudet. Tämän oivalluksen myötä yrittäjyyskasvatus alkoi saada tilaa opetussuunnitelmista. Ojala (2015, 7) toteaaakin, että oppiminen on ympäristösidonnaista ja sitä voidaan ohjata tarkemmin kuin lapsen kehitystä. Yrittäjyyskasvatus on kirjattu yleissivistävän koulun opetukselliseen sisältöön ensimmäisen kerran vuonna 1995. Yrittäjyyskasvatus on tullut ammatillisen koulutuksen kautta osaksi yleissivistävää peruskoulua. Opetuksessa tavoitellaan myönteisten yrittäjyysasenteiden kehittämistä ja se on yhteydessä muuttuvaan yhteiskuntaamme. Muuttuvassa maailmassa yrittäjyyden valmiuksia tarvitaan. (Kyrö, Lehtonen & Ristimäki, 2007, 15-16, Ristimäki, 2001, 7-8). Taloudellisen yrittäjyyden lisääminen voidaan nähdä yksinkertaisena tapana muuttaa maailmaa ja vastata muuttuvan maailman tuomiin haasteisiin (Ikonen, 2006, 106). Sisäisen yrittäjyyden painotuksen lisääminen johtuu yhteiskunnassa tapahtuvista muutoksista (Koiranen & Pohjansaari, 1994, 31).

Kasvatuksessa ei voida ennalta määrätä lopputulosta kuten ei yrittäjyyskasvatuksessakaan, vaan se jää avoimeksi ja näin ollen se on yksilön määriteltävissä. Yksilö pyrkii kehittämään ja hallitsemaan omaa elämäänsä niin, että hänen toimintansa edesauttaisi muuttamaan yhteiskunnassa vallitsevaa järjestystä tulevaisuudessa paremmaksi yksilöksi, tämä voi tapahtua kuitenkin vain kasvatuksen avulla. (Siljander, 2014, 28-29). Kasvatuksen päämääränä on, että kasvatetavasta tulee lopulta itsenäinen toimija (Siljander, 2014, 31).

Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on yrittävien persoonallisuuksien kasvun tukeminen. Vastuullisuutta tuetaan oman työn kehittämisen ja uusien ratkaisujen avulla tiimityötä ja vuorokäytösten harjoittelua hyödyntäen. (Luukkainen, 1998, 16). Koiranen ja Peltonen (1995, 13)

esittävätkin, että yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on oppilaan taitojen ja asenteiden kartuttaminen siitä lähtökohdasta, että ne ovat eduksi työelämässä myöhemmin. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna yrittäjyyskasvatuksen tavoitteellisuus voidaan nähdä osana työelämän kehitystä. Siitä huolimatta on tärkeä muistaa, että yrittäjyyskasvatuksen painopiste on kasvattaa lapsista ja nuorista itsenäisiä oman toimintansa ja elämänsä aktiivisia toimijoita. (Ristimäki, 2001, 88). Kuten myös Ikonen (2006, 103), Opetushallitus on Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivoja-linjauksessaan (2009) todennut, että yrittäjyyskasvatuksen tehtävä on lujittaa yksilön elämänhallintaa ja tukea autonomiaa. Länsimaisessa kasvatuksessa vallitsee käsitys, että lapsista kasvatetaan oman elämänsä aktiivisia toimijoita, jotka omalla toiminnallaan kokevat voivansa vaikuttaa yhteisiin asioihin ja omaan elämäänsä. Lapsi nähdään toimijana, kun he eivät ole ympäristön ja kulttuurin ohjailtavissa vaan he vaikuttavat itse tapahtumien kulkuun aktiivisesti vuorovaikutuksessa. (Lipponen, Kumpulainen & Hilppö, 2013, 160-161). Lapset ovat yhteiskunnan jäseniä ja toimijoita. Lapsuus muodostuu prosessissa sosiaalisen ympäristön kanssa vuorovaikutuksessa, johon vaikuttavat yhteiskunnan normit ja säädökset. Eri instituutioiden kautta lapsen sosiaalinen asema rajataan ja asetetaan yhteiskuntaamme. (Ojala, 2015, 4).

Eckhard ja Shane (2003, 161) näkevät, että yrittäjyyttä määrittävät teoriat ovat rakentuneet tasapainoisesta näkökulmasta ja yrittäjyyden katsotaan riippuvan ihmisten välisien erojen vaikutuksesta eikä heidän omista tiedoistaan. Yrittäjyyskasvatus on vuorovaikutuksessa tapahtuvaa toimintaa, joten se voidaan mieltää sosiaalisena oppimisena. Albert Banduran teoria sosiaalisesta oppimisesta eli sosiaalis-kognitiivisessa teoriassa, oppiminen nähdään vuorovaikutteisena toimintana, jossa oppija on itse aktiivinen. Ihmisen ajattelu ja toiminta on sosiaalista, mutta toisaalta ajatteluprosessit vaikuttavat motivaatioon, tunteiden ja toiminnan ilmenemiseen. Yksilön kehitykseen vaikuttavat ympäristö ja yksilön omat ominaisuudet. (Ristimäki, 2001, 42). Yksilöllisten ominaisuuksien yhdistäminen antaa mahdollisuuden uuteen näkökulmaan ja on hyödyllinen teoreettisen lähestymistavan kannalta (Eckhard & Shane, 2003, 164). Yrittäjyyskasvatuksen yksilöllisyyden kannalta konstruktivismin idea täydentää sosiaalisen oppimisen teoriaa. Yksilö voi rakentaa tietoa omista kokemuksistaan ja lähtökohdistaan, joka mahdollistaa yksilön ominaisuuksien kehittämisen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tukien myös yrittäjyyskasvatuksen toteutumista. (Ristimäki, 2001, 42).

Yrittäjyyskasvatuksen katsotaan usein liittyvän taloudelliseen osa-alueeseen ja riskien laskelmointiin. Yrittäjyyskasvatuksen tehtävänä onkin kehittää yksilöä sosiaalisen- ja psykologisen riskin arviointiin. Tärkeää on, että oppilas tiedostaa mahdollisuuden hallita riskejä. (Ristimäki,

2001, 21). Ikonen (2006, 103) ehdottaa, että yrittäjyyskasvatuksen kenttää täytyy laajentaa, mikäli ajatellaan, että taloudellista toimintakykyä voidaan edistää muutoinkin kuin omistamalla oman yrityksen. Yrittäjyyskasvatuksella nähdään usein olevan vahva taloudellisen toimintakyvyn tavoite.

Ristimäki (2001, 16) tarkastelee teoksessaan historiallista määrittelyä yrittäjyyden ominaisuuksista. Yrittäjyyttä määrittävät useiden tutkijoiden myötä erityisesti innovatiivisuus, riski ja riskinhallinta sekä toiminnan johtaminen. Seikka, joka tutkijoiden myötä muodostui, oli merkittävä, sillä yrittäjyyttä ei määrittänytkään ainoastaan yrityksen omistaminen. Nämä ominaisuudet mahdollistavat yrittäjämäisen toiminnan. Historiaan peilaten innovatiivisuus liitetään voimakkaimmin yrittävään persoonaan. Toinen ominaisuus eli riskinotto, pitää sisällään taloudellisen riskin lisäksi psykologisen ja sosiaalisen riskin. Yrittäjyydessä riskinotto on suunnitelmalisuutta, jotta suurilta riskeiltä voitaisiin suojautua. Riskinotto mielletään yrittävän persoonan yhdeksi ominaisuudeksi, joka näkyy erityisesti henkilöillä, jotka omistavat oman yrityksen. Taloudellisen riskin tuomat vaikeudet heijastuvat myös sosiaaliseen ja psykologiseen riskiin. Psykologinen riski on yksilön tiedostama ilmiö siitä, että epäonnistumisten myötä vastuunkantaminen on välttämätöntä. Epäonnistumisen kokemukset vaikuttavat omaan itsetuntoon ja minäkäsitykseen. Sosiaalinen riski on epäonnistumisen kohdatessa yhteydessä sosiaalisen ympäristön suhtautumistapaan ja voi ilmetä vaikeutena aloittaa uutta liiketoimintaa. Vaikkakin sosiaalinen riski liitetään myös ulkoiseen yrittäjyyteen, voidaan sitä havaita toisten palveluksessakin. (Ristimäki, 2001, 20-22). Kolmas ominaisuus on katalysaattorina eli johtajana toimiminen. Verkostoituminen mahdollistaa innovatiivisuuden eteenpäin viennin. Tarkoitus on saada eri toimijat näkemään yhteinen päämäärä ja työskentelemään sitä kohti. Katalysaattorina toimiminen kehittää ominaisuuksien arviointia eri toimintaympäristöissä. Yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta oppilas oppii hahmottamaan toimintaympäristöjen mahdollisuudet toiminnalle ja ymmärtämään, että omat motivaatiot voivat erota toisten motivaatioista. (Ristimäki, 2001, 22).

Ikonen (2006, 103) on esittänyt, että yrittäjyyskasvatus voidaan nähdä yhtenä kansalaiskasvatuksen ilmenemismuotona yhdessä mediakasvatuksen, demokratiakasvatuksen, kuluttajakasvatuksen sekä terveystasvatuksen kanssa. Mikäli se mielletään kansalaiskasvatukseksi, täytyisi kasvatustoiminnassa ottaa se vahvemmin huomioon jokaisella osa-alueella. Ristimäki (2001, 17-18) ehdottaa, että koulun yrittäjäkasvatuksessa sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden ammatinharjoittamisen muodolla ei ole merkitystä, sillä kasvatuksella pyritään vaikuttamaan tulevaisuuden työelämätaitoihin. Yrittäjämäinen toiminta eli ilman sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden

jaottelua soveltuu koulu ja opetussuunnitelmien yrittäjyyskasvatuksen kontekstiin luoden käytöteorian. Koulun yrittäjyyskasvatus keskittyy yrittäjämäiseen toimintaan, jonka ei nähdä ilmevään ammattina. Yrittäjyyskasvatuksen tulee sisältää yrittäjämäistä toimintaa, jossa on kasvatuksellinen näkökulma.

Termillä yrittäjyyskasvatus voidaan viitata käytännön kasvatustyöhön, jolloin yksilöiden taloudellista toimintakykyä pyritään edistämään. Sillä voidaan myös tarkoittaa kasvatustiedon kokonaisuutta tieteellisen tutkimuksen ja yliopiston opetuksen osa-aluetta. Tällöin tavoitteena on taloudellisen yrittelijäisyyden edistäminen. (Ikonen, 2006, 133)

5 Yrittäjyyskasvatus osana tavoitteellista, pedagogista toimintaa

5.1 Yrittäjyyskasvatus varhaiskasvatussuunnitelmassa

Yrittäjyyskasvatus on ikään kuin sisäänkirjoitettu Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2016) eri termein. Tutkiessani Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita (2016) sanaa yrittäjyys ei mainita kertaakaan. Sen sijaan termit ovat samoja osittain, miten yrittäjyyskasvatus muussa tutkimusaineistossa määritellään. Yrittäjyyskasvatuksen keinot nähdään laaja-alaista oppimista tukevinä.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ensimmäinen maininta yrittämisestä on toimintakulttuuri -osiossa, jossa oppiva yhteisö on toimintakulttuurin ytimenä. Varhaiskasvatuksessa toimintakulttuurille ominaista on yhteisöllisyys. Varhaiskasvatussuunnitelmassa painotetaan oppivaa yhteisöä ja kunnioittavaa toimintaympäristöä, jossa sallitaan erilaisten mielipiteiden, ajatusten ja tunteiden ilmaisu, joten kasvattajat ja lapset oppivat toisiltaan vastavuoroisesti. Uusien toimintatapojen kokeilemiseen kannustetaan ja jakamaan omia kokemuksiaan osana yhteisöä. Toiminnan jatkuva arviointi ja palautteen antaminen nähdään mahdollistavan kehityksen. Omien vahvuuksien hahmottamista ja hyödyntämistä edistetään lasta haastamalla kokeilemaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 29)

Oppivan yhteisön toimintaedellytyksiin kuuluu toisia kunnioittava ja huomaavainen käytös, jossa annetaan mahdollisuus kokeilla sinnikkäästi, mutta myöskin erehtyä. Tällaiset osallisuuden kokemukset vahvistavat yhteisöä ja toimintakulttuuria. Yhdessä tekeminen ja yhdessä sovitujen tavoitteiden ja tehtävien pohdinta edistää osaltaan yhteisön oppimista. Oman työn säännöllinen arviointi ja muilta saatu palaute edistää paitsi yhteisön myös yksilön omaa oppimista. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 29)

Toinen maininta yrittäjyyttä sivuten Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin on kirjattu pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttamisen -osioon, jossa käsitellään leikkiä. Mielikuvituksen käyttäminen mahdollistaa eri roolien ja ideoiden kokeilun, jotka eivät olisi muuten toteutettavissa. Leikin kautta lapsilla on mahdollisuus käsitellä vaikeita kokemuksia ja aiheita. Leikissä kokeilu on turvallista ja se antaa mahdollisuuden yrittämiseen ja erehtymiseen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 38).

Yrittäjyyskasvatus on kirjattu varhaiskasvatussuunnitelmaan osaksi laaja-alaisen osaamisen tavoitteita. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on luoda pohja lapsen laaja-alaiselle osaamiselle.

Laaja-alainen osaaminen on tietoja, taitoja, arvoja, asenteita yhdistettynä lapsen omaan tahtoon. Lasten omaksumat arvot, asenteet sekä tahto heijastuvat osaamiseen. Laaja-alainen osaaminen on tärkeää muuttuvassa maailmassa, sillä työnteko ja kansalaisena toimiminen edellyttävät tiedon- ja taidonalat yhdistävää toimintaa. Näiden tietojen ja taitojen osaamisen kehitys edistää kasvua ja kehitystä yksilönä ja yhteisön jäsenenä. Osaaminen jatkuu läpi elämän ja laaja-alaisen osaamisen tavoitteet kulkevat jatkumona varhaiskasvatussuunnitelmasta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Osaamisen kehittymiseen vaikuttavat toiminta varhaiskasvatuksessa, eri oppimisympäristöjen hyödyntäminen sekä hyvinvoinnin ja oppimisen tukeminen. Toiminta- ja oppimisympäristöjen kehittämisessä tulee huomioida laaja-alaisen osaamisen tavoitteet osana kasvatusta ja opetusta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 21).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2016, 21-22) on kirjattu viisi laaja-alaisen osaamisen osa-alueita. Ajattelun ja oppimisen osa-alueen taidot kehittyvät vuorovaikutuksessa ja muodostavat perustan osaamisen kehittymiselle ja elinikäiselle oppimiselle. Kriittinen ja luova ajattelu mahdollistavat tiedon hankinnan, jäsentämisen ja uuden luomisen. Niiden taitojen kehittymistä tuetaan monilukutaito sekä tieto- ja viestintäteknologisella osaamisella ja osallistumisen ja vaikuttamisen osa-alueiden avulla. Varhaiskasvatuksen tehtävä on tukea taitoja merkityksellisten kokemusten avulla. Leikkiessä lapsen mielikuvitus ja luovuus pääsevät valloilleen ideoiden kokeiluna ja oivaltavana oppimisena. Näitä tukevat kulttuurillisen osaamisen sekä vuorovaikutuksen ja ilmaisun sekä itsestä huolehtimisen ja arjen taitojen osa-alueiden kehittymistä.

Lapsia rohkaistaan kysymään ja kyseenalaistamaan. Lapsia kannustetaan kehumään toisia ja sinnikkyuden tai epäonnistumisten kohdatessa keksimään ratkaisuja. Pedagoginen dokumentointi ja pohdinta auttavat lasta havaitsemaan oppimaansa, joka osaltaan vahvistaa omiin kykyihinsä uskomista ja vahvuuksiensa tunnistamista. Osaamiseen kuuluu taito kuunnella, tunnistaa ja ymmärtää muiden näkökulmia sekä kykyä kertoa arvoista ja asenteista. Vuorovaikutustaidoilla, kuten kyvyllä ilmaista itseään ja ymmärtää muita on merkitystä identiteetin muodostumiselle. Tavoitteena on ohjata lapsia ystävälliseen käytökseen ja omaksumaan hyvät käytöstavat. Jotta tavoitteeseen päästään toimintaympäristön henkilöstön täytyy näyttää mallia myönteisellä, hyväksyvällä käytöksellä kohdatessa ihmisiä erilaisista ja moninaisista kielellistä ja katsomuksellisista sekä kulttuurillisista taustoista. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 22)

Toiminta, joka on yhteistyöhön perustuvaa, antaa mahdollisuuksia vuorovaikutus- ja ilmaisutaitojen harjoitteluun ja niiden kehittymiseen. Sosiaalisia taitoja vahvistetaan opettelemalla

asettumista toisen asemaan ja ristiriitatilanteita ratkomalla. Oman kulttuuri-identiteetin muodostumista tuetaan ja sitä vahvistetaan kulttuuriperinnön kokemusten, tietojen ja taitojen avulla. Tämä mahdollistaa sen, että lapsi omaksuu kulttuuria, käyttäen ja muuttaen sitä. Myönteistä suhtautumista tulevaisuuteen tuetaan varhaiskasvatuksessa, jonka vuoksi lapsia kannustetaan itsenäiseen toimintaan, mutta pyytämään myös apua tarvittaessa. Itsenäiseen toimintaan kannustetaan harjoittelemalla arkipäivän taitoja, kuten pukemista, itsestä ja tavaroista huolehtimista sekä ruokailutilanteita. Eri varhaiskasvatuksen oppimis- ja toimintaympäristöissä lapsia kannustetaan ja ohjataan toimimaan vastuullisesti huomioiden turvallisuuden. Lapsen omien tunteiden ilmaisua ja tunnistamista harjoitellaan nimeämällä niitä, näin lapsi oppii havaitsemaan niitä myös itse. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 23)

Varhaiskasvatussuunnitelmassa ilmenee kansalaiskasvatuksen osa-alueeksikin mielletty monilukutaito sekä tieto- ja viestintäteknologia taidot. Nämä taidot ja niiden osaaminen mahdollistavat arjessa toimimisen, vaikuttamisen ja osallistumisen yhteiskunnallisiin asioihin sekä vuorovaikutuksen muuttuvassa maailmassa. Monilukutaidolla tarkoitetaan erilaisten viestien tulkinnan ja tuottamisen taitoja, joiden kautta ymmärretään maailmaa. Monilukutaito liittyy ajattelun ja oppimisen taitoihin, joten se on sidoksissa useaan laaja-alaisen oppimisen osa-alueeseen. Tätä voidaan edistää lasten kanssa nimeämällä asioita oppien samalla uusia käsitteitä. Erilaisten viestien tutkimiseen ja tuottamiseen kannustetaan, käyttämällä myös digitaalista ympäristöä. Jotta lapsen monilukutaito kehittyy, he tarvitsevat mallia aikuisista, mahdollisuuksia erilaisiin teksti- ja kulttuuriympäristöihin sekä erilaisia kokemuksia kulttuuripalveluista. Dokumentointi on tärkeää ja sitä tulee hyödyntää osana taiteellista tuottamista, leikkiä ja tutkimusta. Digitaalinen dokumentointi mahdollistaa kokeilemisen ja sisältöjen tuottamisen itse sekä ryhmässä. Lapset saavat mahdollisuuden kokeilla monipuolisesti ja turvallisesti aikuisten ohjauksella tieto- ja viestintäteknologiaa. Tämä mahdollistaa monilukutaidon lisäksi luovuuden ja yhteistoiminnan taitojen kehittymisen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 23-24)

Demokraattisen tulevaisuudelle ja osallisuudelle pohjaa luovat aktiivinen osallistuminen ja vaikuttaminen. Tämä kuitenkin edellyttää oma-aloitteisuutta, omaa halua ja kykyä osallistua yhteisölliseen toimintaan. Näitä kehittyviä taitoja tuetaan varhaiskasvatuksessa. Osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja vahvistetaan kuuntelemalla ja kohtaamalla lapsi arvostavasti sekä vastaaamalla lapsen aloitteisiin. Lapset oppivat vuorovaikutustaitojen ohella yhteisten sääntöjen ja sopimusten sekä luottamuksen merkitystä, kun he osallistuvat itse toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arvioivat toimintaa aikuisten ja toisten lasten kanssa. Tällainen toiminta edistää

lapsen käsitystä itsestään oppijana, kehittää sosiaalisia taitoja sekä vahvistaa itseluottamusta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2016, 23-24)

5.2 Yrittäjyyskasvatus esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) samoin kuin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) yrittäjyyskasvatus tai yrittäjyys termiä ei käytetä. Esiopetuksessa toimintakulttuurin tehtävä on edistää yhteisössä toimivien oppimista. Yrittäjyyskasvatus on kirjattu osaksi laaja-alaista osaamista, kuten Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016). Yhteisöissä kannustetaan kokeilemaan uusia asioita, yrittämään sekä erehtymään kiinnittäen huomiota asioiden positiivisiin puoliin. Yhteisöllisyys näkyy onnistumisten ja uusien oivallusten iloitsemista yhdessä. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 23)

Perustaa demokraattiselle ja kestäväälle tulevaisuudelle luovat aktiivinen ja vastuullinen osallistuminen sekä vaikuttaminen. Tämä edellyttää yksilöltä taitoa ja halua osallistua yhteisön toimintaan sekä luottamusta omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Lapsen kasvun ja oppimisen varhaisen tuen tarpeen antaminen ja havaitseminen on esiopetuksessa todella tärkeää. Näin voidaan ennaltaehkäistä vaikeuksien kasautumista. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 12). Esiopetuksen tehtävä onkin tukea lasten vähitellen kehittyviä osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja suunnittelemalla toimintaa yhdessä. Ymmärretään, että on tärkeä auttaa toisia ja pyytää myös itse tarvittaessa apua. Yhteisten sääntöjen hahmottamista, sopimusten ja luottamuksen merkitystä opitaan, kun vaikuttamismahdollisuuksia lisätään. Osallistumista ja vaikuttamisen taitoja edistävät arvostava kohtaaminen, ajatusten kuuntelu ja yhdessä toimiminen. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 18-19). Lapsia rohkaistaan ilmaisemaan itseään, harjoittelemaan ja opettelemaan erilaisia taitoja, tietoja ja työtapoja. Leikillä on tärkeä merkitys uusien taitojen oppimisessa, tunteiden käsittelyssä ja kulttuuri-identiteetin muodostumisessa. Esiopetuksessa lapsilla on mahdollisuus leikkiä omaehtoisesti sekä opetella uusia leikkejä ja pelejä kokeilemalla. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 23)

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) monilukutaidolla tarkoitetaan erilaisten viestien tulkinnan ja tuottamisen taitoja. Esiopetuksen tehtävä on tukea lasten monilukutaidon kehittymistä. Se kehittää ajattelun ja viestinnän taitoja kykyä hankkia, muokata, tuottaa, esittää,

arvioida ja arvottaa tietoa erilaisissa ympäristöissä ja tilanteissa. Tietoa voidaan tuottaa ja esittää sanallisten, kuvallisten, numeeristen tai muiden symbolijärjestelmien tai näiden yhdistelmien avulla. Monilukutaito on kirjattu osaksi eri osa-alueita, jotka ovat yksilön, ihmisten keskinäisen vuorovaikutuksen, yhteiskunnan, kansalaisuuden ja työelämän näkökulmasta keskeisiä perustaitoja. Monilukutaidon kehittyminen luo perustaa muulle oppimiselle ja opiskelulle ja vahvistaa osallisuutta. Sitä edistetään kannustamalla lapsia tutkimaan, käyttämään ja tuottamaan erilaisia viestejä. Niiden avulla opetellaan ilmaisua ja vuorovaikutusta ja niiden herättämiin ajatuksiin ja tunteisiin eläydytään yhdessä. Monilukutaidon kehittymiseen lapsi tarvitsee avuksi aikuisen antamaa mallia, erilaisia tekstiympäristöjä ja kulttuuripalveluita sekä myöskin niitä kulttuurimuotoja, joita lapset ovat itse tuottaneet esimerkiksi taiteen keinoin. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 18) Tämä mainitaan myös Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteissa (2016, 23-24).

Esiopetuksen tehtäviin ja yleisten tavoitteiden osioon on kirjattu, että esiopetuksen tulee toteuttaa sellaista suunniteltua toimintaa, jossa lapsilla on mahdollisuus oppia uutta kokeilemalla ja innostua. Erilaisilla oppimisympäristössä toimiminen ja leikkiminen laajentaa lapsen osaamista eri tiedoissa ja taidoissa. Esiopetus tarjoaa tilaisuuksia ja kokemuksia erilaisista vuorovaikutustilanteista, jotka auttavat vahvistamaan sosiaalisia taitoja. Näillä tavoitellaan yhdenvertaisuuden ja oman ainutlaatuisuuden arvostamisen tunnistamista. Varhaiskasvatus, esiopetus ja perusopetus muodostavat kasvun ja oppimisen johdonmukaisen kokonaisuuden luoden perustan elinikäiselle oppimiselle. Esiopetuksen tehtävä on lapsen kasvu-, kehitys- ja oppimisedellytysten edistäminen. Toiminnan suunnittelu lapsilähtöisestä näkökulmasta vahvistaa käsitystä itsestä oppijana ja tukee myönteisen minäkuvan kehitystä. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 12)

Esiopetuksen tehtäviin ja yleisiin tavoitteisiin on sisällytetty laaja-alaista osaamista, jota kehitetään kaikessa esiopetuksen toiminnassa kuten toimintakulttuurissa ja oppimisympäristöissä sekä kasvatus- ja opetustyössä. Sen merkitys lisääntyy muuttuvassa yhteiskunnassa. Laaja-alainen osaaminen nähdään läpi elämän jatkuvana kehityksenä alkaen varhaislapsuudesta. Osaaminen vahvistuu tiedon ja taidon opiskelussa ja arjen vuorovaikutuksessa. Laaja-alainen osaaminen kattaakin tiedot, taidot, arvot, asenteet sekä oman tahdon. Kyky käyttää näitä tietoja ja taitoja tilanteen vaatimalla tavalla näkyy osaamisena. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 16)

Ihmisenä kasvaminen, opiskelu ja työn teko sekä kansalaisena toimiminen edellyttävät entistä enemmän laaja-alaista, monitieteellistä osaamista. Sen toteutuminen edellyttää suunnitelmallista työskentelyä ja tavoitteiden toteutumisen arviointia sekä esi- ja perusopetuksen yhteistyötä. Laaja-alainen osaaminen luo pohjan elinikäisen oppimisen polulle ja kestävän elämäntavan omaksumiselle edistäen samalla lapsen omaa kasvua yksilönä sekä osana yhteisöä. Esiopetuksessa painopisteenä ovat kestävän elämäntavan sosiaaliset ja kulttuuriset näkökulmat. Se, miten esiopetuksessa työskennellään, millaisiksi oppimisympäristöt rakennetaan ja miten oppimista tuetaan vaikuttaa laaja-alaisen osaamisen kehittymiseen asiasisältöjä enemmän. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 16).

Vuorovaikutuksessa kehittyvät taidot edistävät ajattelua ja oppimista muodostaen perustan osaamisen kehittymiselle ja elinikäiselle oppimiselle. Tiedon määrä ja uudistaminen edellyttävät taitoja omaksumiseen sekä oppimisen ohjaamiseen. Jotta tietoa voi luoda ja jäsentää, edellyttää se luovaa ja kriittistä ajattelua. Esiopetuksen tehtävänä onkin rohkaista ja auttaa lapsia kehittämään ajattelun ja oppimisen taitojaan sekä vahvistaa lasten luottamusta osaamiseensa. Lasten muistin ja mielikuvituksen kehittymistä tuetaan lorujen, musisoinnin ja draamatoiminnan keinoin. Leikin, pelien ja erilaisten ongelmanratkaisu- ja tutkimustehtävien käyttö tarjoaa lapsille elämyksiä sekä oivaltamisen ja uuden löytämisen iloa. Monipuolinen liikkuminen ja havaintomotoriset harjoitukset tukevat lasten oppimista. Lapsia kannustetaan kokeilemaan ja opettelemaan haastaviakin asioita ja heitä ohjataan kysymään ja kyseenalaistamaan kriittisesti. Lapsia rohkaistaan iloitsemaan onnistumisista ja kannustamaan toisia ja myös sietämään epäonnistumisia. Toiminnan dokumentoinnilla ja keskustelulla on tärkeä rooli, sillä niiden kautta havainnollistetaan lasten omaa edistymistä ja oppimista. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, 17)

5.3 Yrittäjyyskasvatus peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa 1-2 vuosiluokilla

Lapsen siirtyminen esiopetuksesta perusopetukseen edellyttää yhteistyötä esiopetuksen ja alkuopetuksen välillä. On tärkeää tuntea opetussuunnitelmien sisällöt, jotta jatkuvuus opetuksessa voidaan taata. Esiopetuksen oppimiskokonaisuudet muuttuvat 1–2 vuosiluokilla oppiaineiksi, mutta niitä voidaan toteuttaa eheytyttyinä kokonaisuuksina. Omatoimisuutta, yhteistyötaitoja sekä asioiden yhteyksien ymmärtämistä edistetään monialaisilla oppimiskokonaisuuksilla. Yksilöllinen lapsen oppimisvalmius ja tarpeet täytyy ottaa huomioon. Kannustetaan lapsia

arvostamaan esiopetuksen aikana opittuja taitoja, rohkaisten heitä osallistumaan ja toimimaan uudessa ryhmässä. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet, 2014, 98)

1–2 vuosiluokkien opetuksessa on tärkeää huomioida esiopetuksen ja varhaiskasvatuksen myötä karttuneet valmiudet. Tärkeänä tehtävänä on luoda myönteinen käsitys oppijasta itseltään ja kehittää näitä opittuja valmiuksia myöhempää oppimista varten. Jokaisen oppilaan on tärkeää saada rohkaisevaa palautetta ja tilaisuuksia iloita onnistumisista. Lasta kannustetaan kertomaan omista mielenkiinnon kohteistaan sekä ohjataan ottamaan vastuuta niin itsenäisesti kuin yhteisöllisesti. Työtavoissa painotetaan havainnollisuutta ja toiminnallisuutta, leikkiä sekä mielikuvitusta. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet, 2014, 98)

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (2014, 101) 1-2 vuosiluokkien laaja-alaisessa osaamisessa on ensimmäinen maininta osaamisalueen muodossa, joka on nimetty yrittäjyyskasvatukseen viitaten, työelämätaidot ja yrittäjyys. Siihen on kirjattu monimuotoiset tilaisuudet oppia yhdessä, mutta myös yksin. Uusissa tilanteissa rohkaistaan toimimaan itseensä luottaen. Yhteistyöhön ohjataan harjoittelemalla muiden kanssa sovittamalla ideoita ja mielipiteitä yhteen. Uusia asioita kannustetaan tutkimaan ja miettimään omien vahvuuksien kautta, miten voisi auttaa toisia. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) on painotettu yhteisöllistä oppimista ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) rohkaistaan kysymään apua ja havaitsemaan omia vahvuuksia dokumentointia apuna käyttäen.

On tärkeää tarkastella laaja-alaista osaamista, sillä se täydentää 1-2 vuosiluokille kohdennettuja työelämätaidot ja yrittäjyys osa-alueita ja aiemmissa tarkastelluissa opetussuunnitelmissa yrittäjyyskasvatusta on sisällytetty siihen. Tulevaisuudessa yhteiskunnassa kansalaisena toimiminen sekä opiskelu ja eri työtehtävät vaativat ihmisenä kasvamista ja edellyttävät laaja-alaista osaamista enenevässä määrin. Tämä laaja-alainen osaaminen pitää sisällään tietoja, taitoja sekä yksilön arvojen ja oman asenteen sekä tahdon ilmenemistä. Arvot, oppimiskäsitys ja toimintakulttuuri luovat perustan osaamisen kehittymiselle. Oppiaineet rakentavat osaamista, tiedon- ja taidonalansa sisältöjä ja menetelmiä hyödyntäen. Osaamisen kehittymiseen vaikuttavat sisällöt, työskentelytavat ja ympäristön ja oppijan vuorovaikutus. Asenteisiin, motivaatioon ja tahtoon vaikuttaa annettu palaute ja oppimisen ohjaus sekä tuki. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet, 2014, 20).

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteisiin (2014, 20) on kirjattu seitsemän laaja-alaista osaamiskokonaisuutta. Niiden yhteisenä tavoitteena on perusopetuksen tehtävän mukaisesti ja

oppilaiden ikä- ja taitotason huomioon ottaen tukea ihmisenä kasvamista sekä edistää demokraattisen yhteiskunnan jäsenyyden ja kestävän elämäntavan edellyttämää osaamista. Tätä tavoitetta tukevat erityisesti osaamiskokonaisuuksista osallistumisen, vaikuttamisen ja kestävän tulevaisuuden rakentamisen, tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen sekä monilukutaito. Eri-tyisen tärkeää on rohkaista oppilaita tunnistamaan oma erityisyytensä, vahvuutensa ja kehittymismahdollisuutensa sekä arvostamaan itseään. Näitä tavoitteita tukevat ajattelu- ja oppimaan oppiminen, kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu sekä itsestä huolehtiminen ja arjen taidot -osaamiskokonaisuudet. Osaamiskokonaisuuksilla on useita yhtymäkohtia toisiinsa kuten työelämätaidot ja yrittäjyys -osa-alueella, joka pitää sisällään niin vuorovaikutusta, osallistumista, ihmisenä kasvamista ja kriittistä ajattelua. Oppiainekuvauksissa osoitetaan oppiainneiden tavoitteiden yhteys laaja-alaiseen osaamiseen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) ja Esiopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa (2014) näitä alueita ei ole mainittu näissä muodoissaan.

Työelämätaidot ja yrittäjyys on kirjattu myös yleisesti Peruskoulun opetussuunnitelman perusteisiin (2014, 23-24), osaksi perusopetuksen tehtäviä ja yleisiä tavoitteita. Työelämä, ammatit ja työn luonne muuttuvat teknologisen kehityksen ja talouden globalisoitumisen seurauksena, joten työn vaatimusten ennakointi on vaikeampaa kuin ennen. Perusopetuksessa oppilaiden tulee saada valmiuksia, jotka edistävät kiinnostusta ja myönteistä asennetta työtä ja työelämää kohtaan. Työn ja yrittelijäisyyden merkityksen oivaltaminen, oman vastuun yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä toimimiseen omaa kokemusta hyödyntäen on tärkeää. Omien taitojen kokonaisuuden hahmottaminen eli vapaa-ajan ja koulun osaamisten tiedostaminen edesauttaa vahvuuksien tunnistamista. Itsensä työllistämisen taidot ja yrittäjyys sekä riskien arviointia ja hallintaa harjoitellaan projektien kautta. Koulutyössä opitaan ryhmätoimintaa, projektityöskentelyä ja verkostoitumista. Koulussa harjaannutaan työskentelemään itsenäisesti ja yhdessä toisten kanssa sekä toimimaan järjestelmällisesti ja pitkäjänteisesti. Jokainen oppilas voi hahmottaa oman tehtävänsä osana kokonaisuutta yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. Työnteon edellytyksiä harjoitellaan esimerkiksi ajan hahmottamisen muodossa. Tällainen suunniteltu toimintaympäristö antaa tilaisuuden oppia ennakoimaan työskentelyn mahdollisia vaikeuksia ja kohtaamaan myös epäonnistumisia ja pettymyksiä. Oppilaita kannustetaan pitkäjänteisyyteen työn loppuunsaattamisessa sekä oman työtulosten arvostamiseen. Uusiin mahdollisuuksiin opetellaan suhtautumaan avoimesti, joustavasti ja luovasti ohjaamalla oma-aloitteiseen työtoteeseen.

6 Kasvatus ja opetus, yrittäjämäisen asenteen mahdollistaja

Opetus- ja kulttuuriministeriö on laatinut täydentäviä asiakirjoja, joissa yrittäjyyskasvatuksen merkittävyys osana koulutusta ja opetusta on tiedostettu. Opetusministeriö on linjannut Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivoja (2009, 5-7) julkaisussa, että yrittäjyyskasvatuksen päämääränä on tukea elämänhallinnan taitoja, vuorovaikutustaitoja, itsensä johtamisen taitoja, innovaatio-kykyä ja taitoa kohdata muutoksia. Nämä taidot ovat osa elinikäistä oppimista. Yrittäjyyden kehittyminen on koulutuksen ja kasvatuksen tehtävä, jota toteutetaan vuorovaikutuksessa eri toimintaympäristössä tavoitteiden mukaisesti. Oppilasta tuetaan, jotta hänellä olisi lähtökohdat sisäistää yrittäjyys toimintatavaksi yhdistelemällä arvoja, omaa halua, sekä opittuja tietoja ja taitoja. Yleissivistävän koulutuksen tavoitteena on korostaa myönteistä asennetta sekä yrittäjyyden kannalta oleellisia tietoja ja taitoja. Elinikäistä oppimista tuetaan jatkumolla, sillä toisesta kouluasteesta lähtien osaamisen syventäminen yhdistyy yritystoimintaan. Tätä asiakirjaa on täydennetty vastaamaan uusia oppimissuunnitelmia sisällöllisesti vuonna 2017 yksityiskohdaisemmilla tavoitteilla.

Suomen perusopetuslaissa (1998, 2 §) opetuksen tavoitteet on kirjattu seuraavasti:

”Tässä laissa tarkoitetun opetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Lisäksi esiopetuksen tavoitteena on osana varhaiskasvatusta parantaa lasten oppimisedellytyksiä.

Opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana.

Opetuksen tavoitteena on lisäksi turvata riittävä yhdenvertaisuus koulutuksessa koko maan alueella.”

Varhaiskasvatus on tavoitteellista pedagogista toimintaa, joka perustuu lapsen ja kasvuympäristön vuorovaikutussuhteeseen. Sen tarkoituksena on tukea lapsen kokonaisvaltaista kehitystä ja taata lapselle mahdollisuuksia oppia perustaitoja, kuten vuorovaikutustaitoja ja ongelmanratkaisutaitoja sekä oman toiminnan merkityksellisyyttä. Näitä taitoja hän tarvitsee myöhemmin elämässään. Lapsuus nähdään merkityksellisenä ja sitä tuetaan osallisuudella ja toimijuudella.

Varhaiskasvatuksessa ominaisena tapana toimia nähdään leikki ja toiminnallisuus, joka eroaa koulun työtavasta. Koulussa oppimisen painopiste on tavoitteellinen oppiminen ja opettaminen. Varhaiskasvatus Varhaiskasvatuksen tarkoitus on luoda pohja kouluun siirtymiseen ja elinikäiselle oppimiselle sekä kehitykselle. Varhaiskasvatuksessa painottuu kehityksellinen näkökulma, kun taas esikouluun ja kouluun siirryttäessä oppimisen näkökulma alkaa korostua. Esiopetuksen tarkoitus on valmistaa pedagogisesti lasten osaaminen varhaiskasvatuksesta siirryttäessä kouluun. Peruskoulun tehtävänä on antaa mahdollisuus monipuoliseen kasvuun, oppimiseen ja terveen itsetunnon kehittymiseen. Näiden tietojen ja taitojen kehityksen kautta lapsi voi myöhemmin kasvaa osallistuvaksi yhteiskuntamme kansalaiseksi. (Ojala, 2015, 2-7)

Yrittäjyyskasvatus on käsitteenä kehittynyt ja ymmärrys siitä opetuksen tavoitteena on lisääntynyt. Opettajien tietoisuus yrittäjyyskasvatuksesta on lisääntynyt ja se näkyy yrittäjyyden edistämisenä. Opetussuunnitelman perusteet eivät määrittele tarkasti yrittäjyyskasvatusta ja yrittäjyyttä, jonka vuoksi opettajien käsitykset voivat olla vaihtelevia. Kun tavoitteet ja yrittäjyyskasvatuksen merkitys osana opetusta eivät ole laajalti yleisessä tiedossa, niitä on vaikea saavuttaa. (Ristimäki, 2001, 10, 84).

Ikävalko, Ruskovaara & Seikkula-Leino (2008) toteavat tutkimustuloksiinsa peilaten, että opettajat tiedostavat yrittäjyyskasvatuksen, mutta yhteisymmärrys peruskäsitteiden määrittelystä on puutteellista, joten se näkyy tavoitteiden ja tulosten välillä. Tutkimuksen tavoitteena on korostaa opettajien keskeistä ja haastavaa roolia yrittäjyyskasvatuksessa. Ryhmää opettajia pyydettiin kuvaamaan yrittäjyyskasvatusta koskevia tavoitteitaan ja tuloksia. Tutkimuksessa merkittävää oli se, että opettajat kuvasivat yrittäjyyden tavoitteita oppilaiden näkökulmasta, mutta he eivät kuvanneet opettajuuden tavoitteita yrittäjyyskasvatukselle. Tutkimuksessa esitetään syynä opettajan roolin laiminlyönti opettajankoulutuksessa oppijakeskeisen oppimiskäsityksen vallatessa alaa. Tutkimuksessa korostettiin vaikutuksia opettajien oppimisen kehittämiseen ja reflektointiin käytännön työkaluja. Lisäksi korostettiin opetussuunnitelmien uudistuksen toteuttamista opettajien oman oppimisen sekä tavoitteiden ja tulosten välisten yhteyksien toteuttamista yrittäjyyskasvatuksessa.

6.1 Yrittäjyyskasvatusta elinikäistä oppimista tukemassa

Osana kasvatusta ja sivistystä yksilöt kykenevät toimimaan ja ajattelemaan luovasti, voidaankin ajatella, että sivistyksen prosessilla ei ole loppua vaan yksilön oppiminen on elinikäistä. Kasvatuksessa kasvatettava tasapainoilee itsemääräytymisen ja vierasmääräytymisen välillä. (Siljander, 2014, 40). Kouluissa järjestettävä opetuksen tehtäväksi on tullut voimakkaammin oppilaiden kasvattaminen oman oppimisen ohjaajiksi ja tiedon jäsentäjiksi. Yrittäjyyskasvatuksen perusta on konstruktivisessa oppimiskäsityksessä, jolloin oppilas nähdään aktiivisena toimijana ja tiedon rakentajana. Yrittäjämäinen toiminta, johon yrittäjyyskasvatuksella pyritään, luo oppilaille valmiuksia tulla toimeen tulevaisuudessa. (Nygård, 1998, 99-100). Sivistyksen näkökulmasta kasvatusta ei ole itsenäisyyttä, eikä se näin ollen anna kasvatettavalle mahdollisuutta toimia itsenäisesti. Aktiivinen toimijuus rakentuu osaamisesta ja kykenemisestä viitaten vahvuuksien tunnistamiseen ja positiivisiin kokemuksiin. Toimijuuteen kasvaminen vaatii sen, että lasta kohdellaan aktiivisena subjektina eikä koulutuksen tai kasvatuksen kohteena. Tämän kehittymisen mahdollistavat lasta tukevat aikuiset ja kasvatusinstituutioiden pedagoginen toimintakulttuuri. Tätä tukevassa toimintaympäristössä lasten kuuleminen omista vahvuuksistaan on keskiössä. (Lipponen, Kumpulainen & Hilppö, 2013. 165-166)

Koiranen & Pohjansaari (1994, 117, 119) mieltävät yrittäjyyteen kasvamisen persoonallisuuden kehitykseksi tukien kokonaisvaltaisesti lapsen kasvua. Persoonallisuus rakentuu synnynnäisistä, mutta myös ulkoisesti opituista asioista tottumuksiksi ja asenteiksi. Kasvatuksella ja ympäristöllä voidaan vaikuttaa yrittäjämäiseen toimintaan ilmenemiseen. Persoonallisuuden kehittyminen kuin myös yrittäjyyteen kasvaminen pitää sisällään paitsi asenteita, laaja-alaista osaamista eli tiedoissa ja taidoissa kehittymistä. Tärkeää kasvun kannalta on havaintojen kautta tutkiminen, ideointi ja ongelmanratkaisukyvyyn kehittyminen. Tämä prosessi luo kokemuksia ja sen kautta oppimista. Uudelleen arviointi ja pitkäjänteinen työskentely käyttäen mielikuvitusta auttaa minäkuvan hahmottamisessa. Opetuksessa painottuva yksilöllisyys ja lahjakkuuksien huomiointi motivaation heräämisen ja tehtävään sitoutumisen kannalta on tärkeää.

Yrittäjyyteen kasvaminen on asenteiden ja arvojen sisäistämistä. Se voidaan lukea osaksi identiteetin kasvua ja minäkäsityksen kehitystä. Yrittäjyyskasvatuksessa ei pyritä opettamaan niinkään tietoa vaan keskiössä on yhteiskunnassa vallitsevat arvot ja asenteet. Kun oppilas sisäistää nämä yrittäjyyttä tukevat arvot, hän osaa itsenäisesti hyödyntää eri oppimisstrategioita. (Ristimäki, 2007, 36). Kuten Koiranen ja Peltonen (1995, 10) toteavat yrittäjyyskasvatusta pitää sisällään henkistä kasvua ja on näin ollen pitempi aikainen prosessi.

6.2 Kasvattajan rooli yrittävän asenteen välittäjänä

Yrittäjyyskasvatus on jatkumo aina varhaiskasvatusikäisestä kolmannen asteen koulutukseen asti. (Ristimäki, 2001, 50). Kodin ja koulun yhteinen ja tavoitteellinen tehtävä on yhteiskunnassa vallitsevien arvojen välittäminen. Nämä arvot tukevat yhteiskunnan ja yksilön kilpailukykyä. (Koiranen & Peltonen, 1995, 10). Allardt (1983, 55) määrittelee asenteen reagoimistapana, reagoiko asiaan hyväksyvästi tai hylkäävästi. Arvot ja asenteet vaikuttavat yksilön toimintaan muun muassa motivaationa. Opettajan asenteella yrittäjyyteen on suuri merkitys välittäessä yrittäjyyskasvatuksen arvoja. (Ristimäki, 2001, 73). Kasvattaja, joka on sisäistänyt yrittävän elämänasenteen, kykenee välittämään sitä myös kasvatettavalle siirtämällä oppimisen vastuuta opettajalta oppilaalle. (Koiranen & Peltonen, 1995, 10).

Yrittäjyyskasvatuksen määrittely on tärkeää, että opettajat välittäisivät yhdenmukaisesti näitä arvoja ja asenteita. Opetussuunnitelmiin kirjatut yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet tulee olla sellaisia, joihin jokainen opettaja voi sitoutua. Koulujen kasvatustavoitteet eivät ole ristiriidassa sellaisen yrittäjyyskasvatuksen ilmenemisen kanssa, jossa yrittäjyys nähdään toimintana. Ne edistävät oppilaan osaamista ja laajentavat mahdollisuuksia, kuten innovatiivisuutta ja riskejä hallitsevaa toimintaa tulevaisuudessa. (Ristimäki, 2007, 34-35).

Opettajan tarkoitus on yrittäjyyskasvatuksessa auttaa ja ohjata, jotta lapset saavat oppimiskokemuksia omien ponnisteluiden myötä. Opettajan täytyy nähdä mahdollisuuksia ja niitä hyödyntämällä tarjota keinoja harjoittaa yrittäjyyttä oppiainerajat ylittävästi. (Ristimäki, 2001, 56). Kouluissa yrittäjyyskasvatusta hyödyntämällä voidaan kehittää yksilön omaa persoonaa esimerkiksi yrittelijäisyyden ja innovatiivisuuden kautta. Sen vuoksi opettajien on tärkeää tietää, millaisia ominaisuuksia yrittäjyyteen liitetään ja miten niiden ilmenemistä voidaan kehittää kasvatuksen avulla toivottuun suuntaan. (Ristimäki, 2001, 37)

Yrittäjyyden edistäminen yksilön omista persoonallisuuden ominaisuuksista lähtien on koko kasvatusorganisaation tehtävä ja jatkuvuuden tiedostaminen, sillä ympäristöissä yksilö tulee tietoiseksi yrittäjämäisistä ominaisuuksistaan. Yksilön yrittäjämäisen persoonallisuuden edistäminen on kokonaisuus, joka koostuu yksilön ominaisuuksista ja toimintatavoista, jota pyritään kasvatuksen kautta edistämään. (Ristimäki, 2001, 38-39). Yrittäjyys näkyy käyttäytymisenä, ominaisuuksina, taitoina, joiden myötä yksilö voi sallivassa ja muuttuvassa ympäristössä kehittyä ja innovoida. Tämän vuoksi opettajien on tärkeää saada organisaatiossa kokeilla itse uusia tapoja, jotta he voivat aidosti välittää näitä yrittäjämäisiä arvoja. (Aaltio, 2007, 73)

Yrityskasvatus pyrkii sisäiseen yrittäjyyteen ja se on opetuksen sisällä olevaa asennekasvatusta. Asenteet, joita pyritään välittämään ovat oma-aloitteisuutta, yhteistyökykyä, rohkeutta ja luovaa ongelmanratkaisutaitoa. (Nygård, 1998, 104). Nykyisissä opetussuunnitelmissa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2016 & Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014) näiden asenteiden ja ominaisuuksien kehitystä on painotettu useilla eri osa-alueilla. Se, että lapsi voi käyttää luovuuttaan ja luottaa itseensä tarvitsee pohjalle laaja-alaiset tiedot ja taidot sekä osaamista.

Yritteliäs lapsi on luova, oma-aloitteinen, avoin ja pitkäjänteinen, joka tulee toimeen muiden lasten kanssa arvostaen itseään. Sisäistä yrittäjyyttä tuetaan toiminnan kautta vahvistamalla persoonallisuutta, ylläpitämällä motivaatiota oppimiseen, turvallisella kasvu- ja oppimisympäristöllä ja elämyksellisillä oppimistilanteilla mahdollistaen tutkivan oppimisen. (Kalajo, S., et. all, 1998, 64-66). Onnistumiset ja epäonnistumiset ovat osa arkipäivää, ja ovat osa oppimisprosesseja. Riskinotto nähdään yrittäjyyden yhtenä osa-alueena (Ristimäki, 2003, 9)

Luovuuden tuotoksina Koirasen ja Pohjansaaren (1994, 10) mukaan ovat taideaineiden, kuten musiikin, kirjallisuuden ja tieteen ja kehityksen tulokset. Luovuuden tulokset ovat monisäikeiset, sillä niillä on vaikutusta niin taloudellisesti, henkisesti kuin teknisesti. Luovuus on sisäisen yrittäjyyden yksi kulmakivistä, sillä se edistää uusien innovatiivisten keksintöjen syntyä.

Yrittäjyyteen kasvattaminen edellyttää opettajan kykyä monipuolisiin opetusmenetelmiin, sillä se pitää yllä kiinnostusta ja motivaatiota sekä mahdollistaa oman työn arvostamisen ja onnistumisen elämyksiä. Yritteliään elämänasenteen muodostumiselle uhkana voidaan nähdä vähäinen luottaminen lapseen ja hänen kykyihinsä. Vanhempien ja opettajien ylihuolehtivuus on myös uhka. Lapsi ei saa kokeilla omia taitojaan ja erehdyksen kautta kokeilla uudelleen. Tämä vie pohjan yrittämiseltä ja sinnikkäältä työskentelyltä sivuuttaen ongelmanratkaisutaidon. (Nygård, 1998, 105-106).

7 Johtopäätökset ja pohdinta

Yrittäjyyskasvatuksen taidot ovat arkielämän taitoja ja luovat pohjaa lapsen tulevaisuudelle, joten se voidaan luokitella myös tulevaisuuskasvatukseksi. Yrittäjyyskasvatus auttaa lasta käyttämään omia taitoja ja vahvuuksiaan. Kasvattaja on tärkeässä asemassa välittämässä näitä arvoja. Yrittäjyyskasvatus ei toteudu ilman kasvatusta. Koulutusjärjestelmämme ja ammattikasvattajien tehtävänä on sivistää yksilöt osaksi yhteiskuntaa niin, että he pystyvät toimimaan itsenäisesti käyttäen oman potentiaalinsa, luomalla parempaa ja ideaalia yhteiskuntaa. Tutkielmassani käsittelin sitä mitä yrittäjyyskasvatus pitää sisällään ja mitä se on. Erityisesti keskityin siihen, miten se ilmenee muuttuvassa yhteiskunnassamme opetussuunnitelmien kautta. Tarkastelin opetussuunnitelmia sen valossa, miten yrittäjyyskasvatus ilmenee kirjallisuudessa ja miten sitä voidaan välittää esi- ja alkuopetusikäisille lapsille.

Varhaiskasvatuksen ja koulujen tehtävänä on välittää yhteiskunnallisia arvoja. Nyt vallalla oleva oppimiskäsitys oppimisen vastuun siirtämisestä opettajalta oppilaalle näkyy myös yrittäjyyskasvatuksen tavoitteissa. Opettamisessa painotetaan ilmiölähtöisyyden ja osallisuuden näkökulmaa. Nämä näkyvät myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2016, Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 sekä Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa 2014. On luontevaa, että etenkin Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa yrittäjyyskasvatus-termi mainitaan. Kouluun siirryttäessä oppimisen osa-alue painottuu entistä enemmän, jolloin lapsen onnistunut kasvatus varhaiskasvatusiässä tukee oppimista. Yrittävän elämän asenteen, arvojen ja asenteiden sisäistämisen jälkeen, oppilas on itse kykenevä ajattelemaan näiden kautta toimintaa ja oppimista eri näkökulmista.

Opetussuunnitelma pyritään rakentamaan niin, että se vastaa ajankohtaisia teemoja. Uudet opetussuunnitelmien perusteet antavat mahdollisuuden uusien ideoiden toteuttamiseen. Tämä tukee lapsilähtöistä opetusta ja opettajien mahdollisuutta rakentaa uusia tapoja oppia. Yrittäjyyskasvatus on juuri niitä keinoja, jotka mahdollistavat osapuolten kehittymisen. Tämä kehittyminen on mahdollista vuorovaikutteisessa ympäristössä, jossa itse voi vaikuttaa. Yrittäjyyteen kasvaminen voidaan mieltää myös persoonallisuuden kehittymiseksi, sillä se on elinikäistä oppimista ja myös kehittymistä.

Yrittäjyyskasvatus sisältää ulkoisen ja sisäisen yrittäjyyden, mutta ei ole tarkoituksen mukaista, että jokaisen oppilaan yritteliäs asenne näkyisi myöhemmin ulkoisena yrittäjyytenä. Jokainen lapsi ja nuori tarvitsee yrittäjämäisiä taitoja joka päiväiseen elämään, etenkin tulevaisuuden

työhön, jonka vuoksi asenteen omaksuminen jo varhaiskasvatusikäisenä on tärkeää. Tähtääkö yrittäjämäinen toiminta kuitenkin sellaiseen yrittäjyyteen, jossa yrityksen omistaminen nähdään elämäntapavalintana ei niinkään ammattina? Sisäinen yrittäjyys kun pitää sisällään yrittäjämäistä ajattelu-, toiminta-, ja suhtautumistapaa, joka ilmenee toiminnan kautta. Ulkoista yrittäjyyttä ei kuitenkaan voida pois sulkea yrittäjyyskasvatuksesta. Sitä voidaan kuitenkin harjoittaa myös kouluissa, esimerkiksi varainkeruu-tapahtumana kuten myyjäisinä. Tällaisessa toiminnassa painottuu taloudellinen hyötynäkökulma, mutta toisaalta se antaa myös mahdollisuuden toimia osana yhteisöä kehittäen laaja-alaista osaamista, joka taas on kasvatuksen kautta välitettyä yrittäjämäistä asennetta ja toimintaa.

Jatkossa olisi tarpeellista selvittää laadullisella tutkimuksella esimerkiksi haastattelun keinoin, miten ammattikasvattajat kokevat yrittäjyyskasvatuksen. Tärkeää olisi tutkia, eroaako varhaiskasvatuksen opettajan ja luokanopettajan näkökulmat toisistaan yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa. Tällä hetkellä opetussuunnitelmissa painottuu yrittäjämäinen toiminta ja se ohjaa opetusta voimakkaasti. Kehitystä tapahtuu vain antamalla sille otolliset olosuhteet. Tutkimuksen valossa olisi mielenkiintoista tarkastella kehityksellisestä näkökulmasta sitä, millaiseen ajatteluun 1.-2. vuosiluokalla oleva lapsi on valmis. Onko hänelle enemmän hyötyä vai haittaa erilaisista projekteista ja miten ryhmäpaine ajatteluun ja työskentelyyn vaikuttaa. On myös mielenkiintoista, miten konstruktivismin oppimiskäsitys alkaa näkyä opettajien osaamisessa ja täten opettamisen tasavertaisessa laadussa. Opettajan koulutuksen tulisi puuttua siihen, että erot eivät kasva liian suuriksi. Kuten Perusopetuslakiin on kirjattu, opetuksen tulee olla tasavertaista kaikille, joten yrittäjyyskasvatuksen opettaminen ja arvojen välittäminenkin tulisi olla yhtenevää, jotta tavoitteet saavutettaisiin.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteita ja Peruskoulun opetussuunnitelman perusteita tarkastellessa 1.-2. vuosiluokilla tavoitteet loikkaavat uudelle tasolle, kuten Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin on kirjattukin laaja-alaisen oppimisen eriytyessä oppiaineiksi. Eri asiakirjoissa on selkeästi nähtävissä kehittymistä ja laaja-alaisten osaamisalueiden tarkentumista. Yrittäjyys ja työelämä -osa-alue loistaa kuitenkin poissaolollaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2016) ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteista (2014). Näkykö koulutus ja opetusministeriön alaisuuteen vasta hiljattain siirtynyt varhaiskasvatus myös siinä, että opetuksen ja kasvatuksen näkökulma eroaa ja saumatonta siltaa esikoulusta kouluun ei ole voitu toteuttaa. Elinikäisen oppimisen kannalta varhaislapsuuden oppimiskokemukset luovat pohjaa koulun aloittamiselle. Mikäli nämä tavoitteet eroavat tässä kriittisessä siirtymässä näinkin rankasti, miten se voi toteutua? Tulevaisuuden kannalta tätä onkin tärkeää tutkia.

Yrityskasvatuksen tarkoitus on auttaa yksilöä kartoittamaan omia vahvuuksiaan ja kannustaa toimimaan omien vahvuuksien, mutta myös kehitettävien asioiden puitteissa. Sisäistä yrittäjyyttä voidaan pitää tärkeänä jokaisen kansalaisen perustaitona ja kansalaisvalmiutena. Varhaisen tuentarpeen havaitseminen on tärkeää yrityskasvatuksen taitojen kehittämisessä osallisuuden näkökulmasta. Yrittäjämäinen toiminta pitää sisällään taitoja, halua ja motivaatiota. Näiden ominaisuuksien kehittymistä voidaan tukea, mikäli tiedostetaan sopivat oppimistavat ja vaikeudet oppimisessa.

Onko yrittäjyyskasvatus menossa piilo-opetussuunnitelman suuntaan, sillä yrittäjyyteen kuuluu sekä sisäinen että ulkoinen yrittäjyys? Varhaiskasvatuksen-, esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmissa painotetaan sisäistä yrittäjyyttä, ulkoisen yrittäjyyden tavoitteiden tullessa vasta toisella asteella tavoitteisiin. Tämä voi johtaa siihen, että yrittäjyyskasvatuksen käsitteen määrittely sekä tavoitteiden saavuttaminen muuttuvat vielä vaikeammiksi. Opetussuunnitelmat antavat raamit, johon opettaja toimintaansa peilaa. Opetus- ja kulttuuriministeriön linjaukset (2009, 2017) ovat täten hyvä lisä ehkäisemään yrittäjyyskasvatuksen piilo-opetussuunnitelman syntyä.

Varhaiskasvatus on alettu nähdä osana lapsen elinikäistä oppimista ja kehitystä eikä irrallisena osa-alueena. Yrittäjyyskasvatuksen tehtävänä on myös antaa lapsille lähtökohdat ja tasata oppimisen edellytyksiä. Toiminta ja arviointi ovat varhaiskasvatuksesta esi- ja alkuopetukseen asti tärkeä keino havaita edistystä kehityksessä. Ne ovat myös tärkeitä yrittäjämäiseen toimintaan ja asenteeseen kasvattamisessa. Yhdessä tekeminen, osallisuuden kokemukset ja vaikuttamismahdollisuudet vahvistavat paitsi yhteisöä myös yksilöä. Etenkin varhaiskasvatussuunnitelmassa yhteisöllisyyttä painottaessa osallisuuden kautta kasvatukseen sisällytetään yrittäjämäinen toiminta.

Mikäli yrittäjyyskasvatusta pidettäisiin yhtenä kansalaiskasvatuksen ilmenemismuotona, täytyisi se ilmaista myös opetussuunnitelmissa, sillä medialukutaito, yhteiskuntataidot ja vaikuttaminen limittyvät hyvin lähelle yrittäjyyskasvatusta. Tämä on kuitenkin vaikea kysymys, sillä se tarkoittaisi usean käsitteen määrittelyä uudelleen.

Tutkimukseni luotettavuus nojautuu monipuolisesti käytettyihin lähteisiin, joka takaa yrittäjyyskasvatus-käsitteen luotettavan tarkastelun. Tarkat lähdemerkinnät tukevat tutkielmani toistettavuutta ja siten myös luotettavuutta. Tutkimusaineistoa olen kerännyt kriittisesti arvioiden. Tutkimusaineistona on käytetty uusimpia painoksia kirjallisuudesta ja olen pyrkinyt käyttämään useiden tutkijoiden teoksia. Tämä mahdollistaa sen, että tutkielmani nitoutuu nykypäivän käsitteisiin yrittäjyyskasvatuksesta ja oppimiskäsityksestä. Yrittäjyyskasvatus pohjautuukin

konstruktionismiselle oppimiskäsitykselle, ja puoltaa täten elinikäisen oppimisen näkökulmaa. Tutkielmani aloitin määrittelemällä kirjallisuuden pohjalta, mitä yrittäjyyskasvatus on ja se loi pohjan tutkielmalleni. Luotettavuutta lisäsi myös avoimena pidetty tutkimussuunnitelma, sillä aineistoa tutkiessa huomasin, että yrittäjyyskasvatus piiloutuu laaja-alaisen osaamisen alueisiin opetussuunnitelmissa.

Lähteet

- Aaltio, I. 2007, Yrittäjien uudet identiteetit talouselämän muuttuvassa toimintaympäristössä. Koulutuksen näkökohtia. Teoksessa Kyrö, P., Lehtonen, H. & Ristimäki, K. (toim.) *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*. Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007, Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu, Hämeenlinna, 62-77.
- Allardt, E., 1983, *Sosiologia I*. Wsoy, Helsinki
- Casson, M. 1982, *The Entrepreneur. An Economic Theory*. Oxford, Robertson.
- Eckhard, J. & Shane, S. 2003, The Individual-Opportunity Nexus: A New Perspective on Entrepreneurship. Teoksessa: Z.J. Acs and D.B. Audretsch (toim.) *Handbook of Entrepreneurship Research, Kluwer Law International*. Great Britain. 161-191. Saatavana: https://www.researchgate.net/publication/226063601_The_Individual-Opportunity_Nexus
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2001, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*, Gummerus Oy, Jyväskylä
- Ikonen, R. 2007, Yrittäjyyskasvatuksen historiallista taustaa. Teoksessa Kyrö, P., Lehtonen, H. & Ristimäki, K. (toim.) *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*. Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007, Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu, Hämeenlinna, 44-66.
- Ikonen, R. 2006, *Yrittäjyyskasvatus, kansalaisen taloudellista autonomiaa etsimässä*. SoPhi, Minerva Oy, Helsinki
- Ikävalko, M., Ruskovaara, E. & Seikkula-Leino, J. 2008, *Rediscovering teacher's role in entrepreneurship education*. Saatavana: https://developmentcentre.lut.fi/files/muut/EFMD_rediscovering.pdf (viitattu 11.04.2019)

- Lipponen, L., Kumpulainen, K. & Hilppö, J. 2013. Haluan, voin ja osaan. Teoksessa Karila, K. & Lipponen, L. (toim.) *Varhaiskasvatuksen pedagogiikka* (159-175)
- Luukkainen, O. 1998, Yrittäjyyskasvatus-mitä se voisi olla? Teoksessa Luukkainen, O. & Toivola, T. (toim.) *Yrittäjyyskasvatus - mitä se voi olla?* -Esimerkkejä yrittäjyyskasvatuksen toteutuksesta eri kouluasteilla, Gummerus Kirjapaino, Saarijärvi.
- Kalajo, S., Kangas, J., Nerg, E., Paavolainen, P., Paavolainen, R., Sinko, R. & Uusitalo, A. 1998, Yrittäjyyskasvatus päiväkodissa. Luukkainen, O. & Toivola, T. (toim.) Teoksessa *Yrittäjyyskasvatus - mitä se voi olla?* -Esimerkkejä yrittäjyyskasvatuksen toteutuksesta eri kouluasteilla, Gummerus Kirjapaino, Saarijärvi. 64-73.
- Koironen, M. & Peltonen, M. 1995, *Yrittäjyyskasvatus*, Tammer-paino Oy, Tampere
- Koironen, M. & Peltonen, M. 1995, *Yrittäjyyskasvatus, Ajatuksia yrittäjyyteen oppimisesta*, Tammer-paino Oy. Tampere.
- Koironen, M. & Pohjansaari, T. 1994, *Sisäinen yrittäjyys. Innovatiivisuuden, laadun ja tuottavuuden perusta*, Tammer-paino Oy, Tampere.
- Koulutus- ja kulttuuriministeriö, 2017, *Tulevaisuuden työ on yhä enemmän yrittäjyyttä*-Koulutuksen yrityslinjaukset julki. Saatavana: https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/tulevaisuuden-tyo-on-yha-enemman-yrittajyytta-koulutuksen-yrittajyykslinjaukset-julki (viitattu 2.4.2019)
- Kyrö, P., Lehtonen, H. & Ristimäki, K. 2007, Teoksessa Kyrö, P., Lehtonen, H. & Ristimäki, K. (toim.) *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*. Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007, Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu, Hämeenlinna, 12-31
- Nygård, T. 1998. Teoksessa Luukkainen, O. & Toivola, T. (toim.) *Yrittäjyyskasvatus - mitä se voi olla?* -Esimerkkejä yrittäjyyskasvatuksen toteutuksesta eri kouluasteilla, Gummerus Kirjapaino, Saarijärvi. 96-107.

- Ristimäki, K. 2001, *Yleissivistävän koulun yrittäjyyskasvatus*, Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 85. Vaasa.
- Ristimäki, K. 2004, *Yrittäjyyskasvatus*, Kotkan kirjapaino, Hamina.
- Ristimäki, K. 2003, *Yrittäjyyskasvatus. Yrittäjyyttä ja kasvatusta*, Gummerus Kirjapaino, Saarijärvi.
- Ristimäki, K. 2007, Yrittäjyyskasvatuksen osalliset. Teoksessa Kyrö, P., Lehtonen, H. & Ristimäki, K. (toim.) *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia*. Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007, Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu, Hämeenlinna, 32-43.
- Salminen, A. 2011, *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*, Vaasa.
- Siljander, P. 2014, *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen, Peruskäsitteet ja pääsuuntaukset*, Vastapaino, Tampere.
- Suomen laki, *Perusopetuslaki*, 1998, Saatavana: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> (viitattu 11.04.2019)
- Ojala, M. 2015, *Varhaiskasvatus, esiopetus ja koulun alku lapsen oppimisen ja kehittymisen näkökulmasta*. Tutkimuksia 368. Helsinki, Unigrafia Oy.
- Opetushallitus, 2016, *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*, Saatavana: http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf (viitattu 03.04.2019)
- Opetushallitus, 2014, *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet*, Saatavana: https://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (viitattu 03.04.2019)

Opetushallitus, 2014, *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet*, Saatavana:
https://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (viitattu 03.04.2019)

Opetusministeriö, 2009, *Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivoja*. Opetusministeriön julkaisuja 2009:7, Saatavana: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78869/opm07.pdf> (viitattu 04.04.2019)